

ВЗАЄМОДІЯ ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО ЗІ СЛІДЧИМ НА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

INTERACTION OF THE VICTIM'S REPRESENTATIVE WITH THE INVESTIGATOR AT THE BEGINNING OF THE PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST ROAD SAFETY

Червінський В.В., аспірант Наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Навчально-науковий інститут № 1 Національної академії внутрішніх справ

У статті обґрунтовано актуальність питань досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху. Акцентовано на важливості невідкладного надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди. Одночасно констатовано брак наукових досліджень даного напрямку (на тлі наявності ґрунтовних наукових розвідок загальних проблем процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні). Розглянуто основні варіанти взаємодії представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди зі слідчим на початку досудового розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху. Досліджено типові ситуації початку досудового розслідування зазначених злочинів. Подано рекомендації щодо дій представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди для кожної з цих ситуацій. Обґрунтовано, що на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху взаємодія представника потерпілого зі слідчим може мати конструктивний, офіційно-діловий або ж конфліктний характер. Для представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди найбільш вигідним є варіант конструктивної взаємодії, що передбачає взаємну консультативну діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією. При цьому дії представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди мають органічно доповнювати діяльність слідчого, заповнювати прогалини у його роботі (якщо такі виникають з об'єктивних чи суб'єктивних причин), слугувати запобіжником від процесуальних та тактичних помилок. Шляхом аналізу ситуацій, що складаються на початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху, а також слідчої, адвокатської та прокурорської практики визначено типовий перелік найбільш ефективних процесуальних та організаційних дій, що дають змогу стороні обвинувачення та представнику потерпілого ефективно виконати свої завдання.

Ключові слова: взаємодія, дорожньо-транспортна пригода; потерпілий; представник; адвокат; слідчий; досудове розслідування.

The article substantiates the relevance of pre-trial investigation of crimes against road safety. Accent is made on the importance of immediate professional legal assistance to the victim of a road traffic accident. At the same time, a lack of scientific research in this area is noted (with basic science research of the general problems of the procedural status of the victim in criminal proceedings). The main options for the interaction of the representative of the victim of a road traffic accident with the investigator at the beginning of the pre-trial investigation of criminal offenses against traffic safety are considered. Typical situations of the beginning of the pre-trial investigation of these crimes are studied. Recommendations for the actions of the representative of the victim of a road traffic accident for each of these situations are developed. It is substantiated that at the beginning of the pre-trial investigation of crimes against road safety, the interaction of the victim's representative with the investigator can be constructive, official-business or conflictual in nature. For a representative of a victim of a road traffic accident the most favourable option is constructive interaction suggesting a mutual consulting activities, coordination of action plans, simplified (informal) exchange of information. At the same time, the actions of the representative of the victim of a road traffic accident would complement the activities of the investigator, shortfall in his work (if they arise for objective or subjective reasons), and serve as a safeguard against procedural and tactical errors. By analysing the situations that arise at the beginning of the pre-trial investigation of crimes against road safety, as well as investigative, lawyer and prosecutorial practice, a typical list of the most effective procedural and organizational actions that allow the prosecution and the representative of the victim to effectively perform their tasks is determined.

Key words: road traffic accident; victim; representative; lawyer; investigator; pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України життя і здоров'я людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Сьогодні серед найбільш масштабних явищ, які несуть пряму загрозу для цієї цінності, поряд з іншими чинниками, становлять злочини проти безпеки дорожнього руху.

Незважаючи на те, що у 2022 р. ДТП зі смертю потерпілих в Україні поменшало майже на 14% (у порівнянні з 2021 р.), а кількість травмованих осіб знизилася на 22%, абсолютні показники травмування і загибелі людей унаслідок злочинних порушень правил дорожнього руху лишаються надто високими. Адже протягом минулого року зафіксовано 18628 ДТП із потерпілими. Унаслідок цих ДТП загинула 2791 людина, а 23145 осіб було травмовано. У 790 випадках (із загальної кількості ДТП) було встановлено, що порушники правил дорожнього руху перебували у стані сп'яніння. Автомобільні аварії за участю нетверезих водіїв спричинили смерть 91 людини та травмування понад 1000 осіб. Протягом 2022 року потерпілими від ДТП стали понад 3100 дітей, 125 з яких загинули. Унаслідок наїзду на пішоходів загинуло 874 особи та 4799 травмовано [1].

Відповідно до ст. 216 КПК України розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху покладено на слідчі органи Національної поліції. Сьогодні ці органи функціонують в умовах надзвичайно високих наванта-

жень, що зумовлено збройною агресією проти України та активізацією злочинності. До того ж слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні ДТП постійно залучають до патрулювання (охорони громадського порядку, чергування на блокпостах тощо). Часто це спричиняє низьку ефективність роботи із встановлення винних у злочинних порушеннях правил дорожнього руху та притягнення їх до кримінальної відповідальності. При цьому права та законні інтереси потерпілих залишаються незахищеними. У таких умовах особливої актуальності набуває надання професійної правничої допомоги потерпілому від ДТП.

Аналіз останніх публікацій в яких започатковано розв'язання проблеми. Питання забезпечення прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні досліджували Ю. П. Аленін, Т. В. Варфоломєєва, І. В. Гловюк, С. В. Давиденко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. П. Кучинська, О. М. Ларін, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, І. В. Мудрак, В. Т. Нор, М. А. Островська, М. А. Погорецький, Н. З. Рогатинська, Д. Б. Сергєєва, С. О. Старенький, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та інші науковці. Вони, серед іншого, дослідили проблеми участі потерпілого у доказуванні, визначили шляхи вдосконалення та практичної реалізації його процесуального статусу. Проте питанням надання

професійної правничої допомоги потерпілому від ДТП у кримінальному провадженні сьогодні бракує уваги.

Мета статті – визначити засади взаємодії представника потерпілого від ДТП зі слідчим на початку досудового розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. У наших попередніх дослідженнях було обґрунтовано необхідність якнайшвидшого залучення адвоката для представництва потерпілого від ДТП та внесено пропозицію на рівні закону унормувати, що у разі надходження до правоохоронних органів повідомлення про факт ДТП із травмуванням та (або) загибеллю людей, про це відразу інформується Регіональний центр з надання безоплатної вторинної допомоги, який призначає адвоката для невідкладного надання правничої допомоги особі травмованій у ДТП або родичам загиблого [2].

Окрім іншого, участь адвоката у досудовому розслідуванні як представника потерпілого вже з моменту надходження відомостей про вчинення ДТП з травмуванням або загибеллю людей надає йому переваги у плані особистого сприйняття наслідків події та збирання про неї інформації за «гарячими» слідами. Це є підґрунтям для ефективного аналізу отриманих даних з метою планування адвокатом подальших дій з виконання завдань представництва потерпілого у кримінальному провадженні.

Певний обсяг інформації про подію представник потерпілого може отримати, від слідчого, прибуття якого на місце події, як правило передує, прибуттю адвоката-представника, а також від працівників патрульної поліції та оперативних підрозділів. За можливості необхідно опитати потерпілого, учасників та свідків ДТП з обов'язковим фіксуванням їх контактних даних.

Важливим елементом цього етапу є формування засад взаємодії представника потерпілого зі слідчим. Адже саме слідчий уповноважений планувати досудове розслідування, визначаючи коло, послідовність та час процесуальних дій, проводити слідчі (розшукові) дії, складати протоколи про їх проведення тощо.

Аналіз адвокатської та слідчої практики свідчить, що характер взаємодії представника потерпілого із слідчим може бути різним. Ми розглядаємо три основні варіанти взаємодії представника потерпілого зі слідчим: конструктивна (активне співробітництво); офіційно-ділова та конфліктна.

Найбільш прийнятним для усіх сторін (з точки зору виконання завдань кримінального провадження) є варіант конструктивної взаємодії, якому притаманне взаємне сприяння як у процесуальному, так і у позапроцесуальному плані (взаємна консультативна діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією тощо).

Цей варіант відкриває адвокату широкі можливості для досягнення мети представництва потерпілого. Адже спільні скоординовані зусилля слідчого та адвоката-представника матимуть ефект синергії.

Поняття «синергія» сьогодні не знайшло свого широкого використання у юридичній науці (цей термін зародилося у термодинаміці). Проте його постійно використовують вчені-економісти, які під синергією розуміють спільну цілеспрямовану діяльність декількох суб'єктів, що досягають при цьому такого високого результату, який при їх відокремленій діяльності був би неможливим [3]. Ефект синергії описують формулою « $2 + 2 = 5$ », тобто «ефект від суми об'єднаних потенціалів більше, ніж проста сума самих потенціалів, внаслідок цього виникає додаткова одиниця ефекту ($1 = 5 - 4$), яку визначають як синергетичний ефект» [4]. Аналіз слідчої та адвокатської практики підтверджує, що синергетичний ефект притаманний і конструктивній взаємодії слідчого з представником потерпілого.

Варіант офіційно-ділової взаємодії передбачає формальні відносини слідчого та представника потерпілого, що полягають у площині кримінального процесу (без поза процесуальної взаємодії), де кожний виконує визначені законом (та умовами договору) завдання, самостійно планує свою діяльність, особисто визначає її організаційні і тактичні особливості.

Небажаним варіантом є конфліктна (деструктивна) взаємодія представника потерпілого із слідчим, яка характеризується взаємними (або односторонніми) претензіями, що знаходять формальний вираз у відповідних заявах та скаргах, та часто пов'язані з порушенням кримінального процесуального, кримінального та іншого законодавства одним із зазначених суб'єктів або обома суб'єктами одночасно.

В залежності від різних об'єктивних та суб'єктивних обставин у процесі досудового розслідування зазначені види взаємодії можуть поступово змінювати один одного. Важливе завдання адвоката, як представника потерпілого, полягає у тому, щоб відразу започаткувати конструктивну взаємодію зі слідчим, а у разі якщо цього не вдалося – забезпечити у процесі досудового розслідування перехід від менш ефективного виду взаємодії до більш ефективного.

Природно, що вид взаємодії представника потерпілого зі слідчим справляє суттєвий вплив на планування адвокатом своїх дій. Не менш значимий вплив на таке планування справляють і фактичні обставини події ДТП. У криміналістичній науці сукупність таких обставин називають слідчою ситуацією, а у дослідженнях діяльності прокуратури – прокурорсько-наглядовою ситуацією.

Так Д. Ю. Фурсов, аналізуючи прокурорську практику здійснення нагляду за дотриманням законності під час розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху, виокремлює наступні типові прокурорсько-наглядові ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень зазначеного виду.

Перша: має місце саме кримінальне правопорушення проти безпеки дорожнього руху. При цьому існують два варіанти цієї ситуації: а) є підстави для підозри конкретної особи у вчиненні такого правопорушення; б) такі підстави відсутні. Друга: учинено інший злочин. Третя: ознаки кримінального правопорушення відсутні [5]. Така класифікація видається нам прийнятною і для використання адвокатом (представником потерпілого) при аналізі обставин на місці події та планування своїх подальших дій, у тому числі в частині взаємодії з клієнтом та слідчим, іншими учасниками кримінального провадження.

У разі висновку про те, що вчинене саме кримінальне правопорушення проти безпеки дорожнього руху, адвокатів-представників при плануванні своїх дій варто урахувати усталену у криміналістичній науці типологію слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування ДТП, а саме: а) кримінальне правопорушення вчинено в присутності свідків, водій і транспортний засіб залишилися на місці пригоди; б) кримінальне порушення правил безпеки дорожнього руху вчинено за відсутності свідків або водія, який зник з місця пригоди, залишивши транспортний засіб; в) водій зникає з місця пригоди разом з транспортом [6].

У будь-якому випадку найважливішими діями, для виконання завдань кримінального провадження є огляд місця події та призначення експертиз.

Найбільш елементарна ситуація на початковому етапі розслідування ДТП має місце, коли злочинне порушення правил дорожнього руху було вчинено в умовах очевидності (є свідки), а водій і автомобіль залишилися на місці події. За таких обставин увага слідчого, здебільшого, сконцентрована на обстеженні місця події, з'ясування причин ДТП, фіксації фактичних даних, що підтверджують вину причетних до події осіб. На виконання цих завдань про-

водяться огляд місця події, освідування учасників ДТП, призначення експертиз, допити водіїв, свідків, потерпілих та ін. [7]. Активну участь представника потерпілого у проведенні цих дій вважаємо запорукою ефективності його подальшої діяльності. При цьому доцільно доповнювати діяльність слідчого шляхом коректних підказок, пропозицій, застережень (якщо у процесі спостереження за роботою слідчого представник потерпілого дійде висновку про необхідність таких дій).

Більш складні ситуації характеризується такими обставинами як: відсутність свідків, загибель усіх учасників ДТП, а також втеча водія з місця пригоди: разом з транспортним засобом – або без нього; з попереднім знищенням (спотворенням) слідів злочину – або без такого.

У ситуації, коли водій зник, а автомобіль залишилася на місці пригоди, ключовим завданням розслідування є встановлення особи винного. Тому в першу чергу висувуються версії про особу, яка перебувала за кермом у момент пригоди: 1) транспортним засобом керував водій; 2) транспортним засобом керувала стороння особа (родич водія, його знайомий, співробітник, викрадач) [6].

Зникнення водія із залишенням автомобіля на місці ДТП, характерне для осіб, які вчинили викрадення транспорту або намагаються перешкоджати досудовому розслідуванню, використовуючи вигадану версію про незаконне заволодіння їх транспортним засобом. На її підтвердження через нетривалий час після ДТП вони, як правило, заявляють до правоохоронних органів про вчинення щодо них злочину, передбаченого ст. 289 КК України. При цьому, зазначені особи домовляються із своїми знайомими, родичами, про надання завідомо неправдивих показань слідчому, суду щодо свого алібі. У даній ситуації виникає необхідність першочергового встановлення особи, яка керувала транспортним засобом у момент ДТП, вжиття заходів щодо її розшуку і затримання, з'ясування причини, що змусили водія втекти з місця події [6; 7].

При цьому представнику потерпілого доцільно акцентувати увагу слідчого (якщо він сам цього не робить) на необхідності відібрання об'єктів (зразків) для проведення експертиз, за результатами яких у подальшому можна буде ідентифікувати водія транспортного засобу. Йдеться зокрема про зразки ДНК (генетична експертиза), відбитки пальців рук (дактилоскопічна експертиза), сліди запаху (одорологічна експертиза); зразки волокон одягу особи, яка керувала транспортним засобом (експертиза волокнистих матеріалів і виробів з них) тощо.

У зазначеній ситуації також необхідно невідкладно встановити і допитати власника покинутого транспорт-

ного засобу. Якщо слідчий зволікає з таким встановленням, то представник потерпілого має: з одного боку, ставити питання про причини такого зволікання не лише перед слідчим, а й перед прокурором, а з іншого – вживати самостійних заходів з встановлення власника автомобіля, у межах дозволених законодавством.

Достатньо поширеною є ситуація початкового етапу розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху за якої водій залишає місце ДТП на автомобілі. У цій ситуації особливе значення набуває пошук і фіксація фактичних даних про факт ДТП, встановлення транспортного засобу (або його ознак) та водія, який залишив місце пригоди, свідків. Окрім огляду місця ДТП для цього потрібно встановити очевидців (у тому числі обходом навколишніх житлових будинків, установ та підприємств, а також через пости у соціальних мережах), допитати свідків та потерпілих про характерні ознаки транспорту і прикмети водія; відшукати камери візуального спостереження, які могли зафіксувати вигляд транспорту й водія та у відповідності до вимог КПК України одержати відповідні записи; перевірити станції технічного обслуговування автомобілів та автостоянки на предмет наявності пошкоджених транспортних засобів.

Безумовно усе це є роботою слідчого, а за його дорученням і працівників оперативних підрозділів. Проте ініціативне долучення до цієї роботи представника потерпілого може призвести до вже згаданого вище ефекту синергії. Одночасно зазначимо, що через долучення адвоката-представника та його помічників до зазначених дій можна багатократно підвищити їх ефективність. У свою чергу ефективність такої пошукової роботи представника потерпілого та його помічників можна збільшити через розширення їх детективних повноважень, як це зроблено для приватних детективів у проекті Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 3010 від 04.02.2020.

Висновки. На початку досудового розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху взаємодія представника потерпілого зі слідчим може мати конструктивний, офіційно-діловий та конфліктний характер. Для представника потерпілого від ДТП найбільш вигідним є варіант конструктивної взаємодії, що передбачає взаємну консультативну діяльність, узгодження планів дій, спрощений (неформальний) обмін інформацією. При цьому дії представника потерпілого від ДТП мають органічно доповнювати діяльність слідчого, заповнювати прогалини у його роботі (якщо такі виникають з об'єктивних чи суб'єктивних причин), слугувати запобіжником від процесуальних та тактичних помилок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистика позитивна. У поліції прозвітували про кількість ДТП у 2022 році РБК Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/statistika-e-pozitivnoyu-politsiyi-prozvituvani-1676036106.html>
2. Червінський В. В. Надання професійної правничої допомоги потерпілому від дорожньо-транспортної пригоди при огляді місця події. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1 С. 473–476.
3. Водянка Л. Д., Яскал І. В. Синергетичний ефект у діяльності підприємств: класифікація та підходи до оцінювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 3. (Т. 1.) С. 7–12.
4. Гонта О. І. Синергетичний підхід до формування політики транснаціоналізації економіки регіонів. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2009. № 2(3). С. 77–90.
5. Фурсов Д. Ю. Методичні основи прокурорського нагляду за дотриманням законів на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 304–318.
6. Алексеев О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 320 с.
7. Гуцулюк М. Я., Ковальов С. І., Габуда А. С. Розслідування правил безпеки дорожнього руху, що спричинили смерть особи: метод. рек. Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2018. 48 с.